

Nicolae Sfetcu

**Rolul Armatei Române
în actul de la 23 august 1944**

Colecția ESEURI

MultiMedia Publishing

ROLUL ARMATEI ROMÂNE ÎN ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944

Nicolae Sfetcu

02.04.2022

Sfetcu, Nicolae, "Rolul Armatei Române în actul de la 23 august 1944", MultiMedia Publishing (2022), ISBN: 978-606-033-699-0, Telework (2 aprilie 2022), DOI: 10.13140/RG.2.2.27046.80964, URL = <https://www.telework.ro/ro/e-books/rolul-armatei-romane-in-actul-de-la-23-august-1944/>

Email: nicolae@sfetcu.com

Acest articol este licențiat sub Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International. Pentru a vedea o copie a acestei licențe, vizitați <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Cuprins

ROLUL ARMATEI ROMÂNE ÎN ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944	1
Abstract	3
1. Contextul intrării României în al Doilea Război Mondial	1
2. Al Doilea Război Mondial	5
3. Actul de la 23 august 1944.....	13
4. Implicațiile actului de la 23 august 1944	19
Bibliografie	27

Abstract

În această lucrare, argumentez faptul că, din perioada interbelică până la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, România s-a aflat într-un fel de labirint geopolitic, în care părea că are multiple posibilități, dar toate duceau în aceeași direcție: alianța cu Germania la începutul celui de Al Doilea Război Mondial, actul de la 23 august 1944 așa cum a decurs, și statutul stabilit ulterior prin Tratatul de la Paris. În toată această perioadă Armata Română a jucat un rol principal prin liderii ei și jertfa ostașilor români, iar actul de la 23 august 1944 a fost un act legitim și legal, în care Regele Mihai I și armata au fost principalii decidenți. După o prezentare a contextului intrării României în al Doilea Război Mondial, urmează descrierea evoluției României în perioada războiului, cu accent pe încercările de încheiere a unui armistițiu cu Alianții occidentali și rolul armatei în această perioadă. Actul de la 23 august 1944 este apoi detaliat separat, evidențiind diversitatea de opinii asupra acestui eveniment. În ultima secțiune sunt prezentate implicațiile acestui act asupra României, după sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial.

1. Contextul intrării României în al Doilea Război Mondial

Strategia României în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea a fost unirea tuturor teritoriilor locuite de români într-un singur stat și menținerea unității acestuia. În acest context, România a avut trei inamici principali în această perioadă: 1) Ungaria, pentru controlul Transilvaniei, atribuită României prin Tratatul de la Trianon, Transilvania de Nord fiind oferită Ungariei în 1940 prin Dictatul de la Viena (Al doilea arbitraj de la Viena) și retrocedată României în 1945; 2) Bulgaria, pentru controlul Cadrilaterului (Dobrogea de Sud), luată de România după al doilea război balcanic, recâștigată de Bulgaria în Primul Război Mondial împreună cu Dobrogea de Nord prin Tratatul de la București și un protocol secret cu celelalte Puteri Centrale în septembrie 1918, cedând teritoriul înapoi României în 1919 prin Tratatul de la Neuilly, și recâștigându-l în al Doilea Război Mondial prin Tratatul de la Craiova din septembrie 1940; și 3) Rusia, care a ocupat Basarabia și Bucovina de Nord în 1940, această ocupație fiind confirmată prin Tratatul de pace de la Paris din 1947.

În România interbelică, forma de guvernământ a fost de monarhie constituțională parlamentară până în 1938, dar cu o mare instabilitate politică: între 1928-1938 s-au succedat la conducerea României 25 de guverne. Prin constituția din 1923 regele putea dizolva parlamentul și organiza alegeri anticipate. La 11 februarie 1938 s-a instaurat Dictatura regală a lui Carol al II-lea, prin instalarea unui guvern condus de patriarhul Miron Cristea și elaborarea unei noi Constituții intrată în vigoare la 27 februarie, toate puterile fiind concentrate în mâna regelui. Partidele politice parlamentare au fost grupate într-un Front al Renașterii Naționale și s-a format un consiliu de coroană, cu caracter consultativ, fiind arestați mai mulți lideri legionari, printre care și Corneliu Zelea Codreanu, împușcați din ordinul regelui la 30 noiembrie 1938 sub pretextul de „fugă de sub escortă” (C. C. Giurescu și Giurescu 1971, 740–41).

Conform *Istoriei Militare a Poporului Român*, Vol. VI, elaborată de Comisia de Istorie Militară (Olteanu et al., 1984, vol. 6), la începutul lui 1934 armata avea în dotare arme individuale pentru 31 de divizii, 13.240 puști-mitralieră pentru 20 de divizii; 13.587 mitraliere pentru 37 de divizii; tunuri de câmp (calibre 75 și 76,2 mm) pentru 22 divizii; obuziere (4 baterii a câte 4 piese pentru o divizie) pentru 10 divizii. Cu artileria grea din dotare se puteau constitui două divizioane de obuziere calibru 150 mm și alte patru divizioane de tunuri cu țeavă lungă, calibru 120 mm.

Aviația militară dispunea de 9 avioane de recunoaștere, 101 de observație, 20 de legătură, 35 de vânătoare și 39 de bombardament (Olteanu et al., 1984, 6:227–28).

În anul 1939, armata română avea în dotare 300.000 carabinele noi calibru 7,92 mm care acopereau doar 30% din necesar, și 3.500 mitralierele pentru 70% din nevoile de dotare. Pentru artilerie existau 248 obuziere noi calibrul 100 mm, erau noi, din 630; 180 de obuziere Skoda de 150 mm și 72 de tunuri cu țeava lungă 105 mm de fabricație nouă din 222 obuziere și 183 de tunuri, și 24 de tunuri calibru 47 mm și 500 de mine antitanc (Olteanu et al., 1984, 6:227–28).

La 23 august 1939 Germania și Uniunea Sovietică au semnat la Moscova pactul Ribbentrop-Molotov, conform căruia URSS revendica Bucovina de Nord și Basarabia. În septembrie 1939 Polonia este invadată de Germania. În acest context Consiliul de Coroană a decis, la 6 septembrie 1939, proclamarea neutralității României, securizând frontierele și evitând confruntarea militară prin activarea “Blocului Balcanic al Neutrilor”, a Acordului Balcanic din 1934 și prin încercarea de a încheia un pact de neagresiune cu URSS.

La 29 martie 1940, V. M. Molotov vorbește despre “existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Uniunea Sovietică, cu toate că aceasta n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară” (Vărată 2000, p.229-230).

Prin tratatul Hitler-Stalin, Tratatul de la Craiova și Al Doilea Arbitraj de la Viena (Dictatul de la Viena) România pierde peste o treime din teritoriu și peste un sfert din populație), inclusiv Ținutul Herța care nu făcea parte nici din Bucovina, nici din Basarabia și nu fusese revendicat inițial de URSS. O parte din Basarabia este alipită Ucrainei, iar cealaltă parte formează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, ocuparea fiind urmată de deportări în masă (Бурай 1999, 567–81)¹ și interzicerea valorilor românești. La 26 iunie, ora 22.00, V.M. Molotov a transmis o notă lui Gheorghe Davidescu, șeful misiunii diplomatice românești la Moscova, în care cerea “înapoierea cu orice preț” a Basarabiei și cedarea către Uniunea Sovietică a părții de nord a Bucovinei. (Scurtu, Mocanu, și Smârcea 1995, 529–30) În 1940, printr-un simplu proces-verbal, URSS a luat de la România Insula Șerpilor, din rațiuni strategice. (Văduva 2015)

Gheorghe Văduva afirmă că Rusia, ca unul din imperiile din vecinătatea României, a fost dintotdeauna interesată de falia strategică Marea Neagră- Marea Baltică, care afectează nordul

¹ Lucrare având ca sursă arhivele NKVD

Bucovinei și teritoriul dintre Prut și Nistru, considerată un spațiu de siguranță strategică pentru Imperiul Rus. Astfel, unificarea statelor românești contravenea intereselor geopolitice al celor trei mari imperii vecine. (Văduva 2015)

Carol al II-lea formează, la 22 iunie 1940 Partidul Națiunii. La 4 iulie 1940 este instalat guvernul Ion Gigurtu care, la 30 august 1940, prin Dictatul de la Viena, este nevoit să cedeze Ungariei jumătate din Transilvania („Transilvania de Nord”), iar pe 7 septembrie 1940, prin Tratatul de la Craiova, „Cadrilaterul” a fost cedat Bulgariei.

Criza regimului "carlist" se încheie prin formarea guvernului Ion Antonescu - Horia Sima prin Decret Regal semnat de Carol al II-lea. Beneficiind de suspendarea Constituției și de dizolvarea parlamentului (D. C. Giurescu 1999, 65) Antonescu a cerut abdicarea regelui la 6 septembrie 1940, formând Statul Național-Legionar, cu Horia Sima vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru secretar de stat (C. C. Giurescu și Giurescu 1971, 742). În aceeași zi a întronării sale ca rege al României, Mihai I a emis un decret prin care Antonescu avea puteri depline în calitate de Conducător al Statului Român, dar cu o precizare care i-a scăpat lui Antonescu: Regele numea pe primul ministru. (Hitchins 1994)

Garda de Fier, după ce ajunge la guvernare, declanșează un val de răzbunări împotriva partizanilor regimului parlamentar anterior, ucigând 60 de foști demnitari în închisoarea de la Jilava, pe 27 noiembrie 1940 (Georgescu 1992, 233) (Constantiniu 2011, 390), inclusiv pe istoricul și fostul prim-ministru Nicolae Iorga și economistul Virgil Madgearu, considerați ca "autorii morali" ai eliminării lui Codreanu (Albulescu și Munteanu 2004). Ion Antonescu a încercat îndepărtarea Gărzii de Fier de la guvernare, înăbușind revolta legionară și excluzând Garda de Fier din guvern (Lamburu 2017).

Conform lui Petre Otu, Ion Antonescu a reorganizat administrația, desființând ministerele Aerului și Marinei și Înzestrării Armatei, create în 1936 și 1938 și revenind la un singur departament, Ministerul Apărării Naționale. A creat patru secretariate de stat (al Armatei de Uscat, al Aerului, al Marinei și al Înzestrării Armatei)² și două state majore, pentru marină și aviație, subordonate șefului Marelui Stat Major. Funcția de șef al Marelui Stat Major, respectiv al Marelui Cartier General, a fost îndeplinită în perioada 6 septembrie 1940 - 17 septembrie 1941 de generalul

² Arhivele Militare Naționale Române (A.N.M.R.), fond 948, Secția 7, dosar nr. 2, f.28 (Decretul Lege nr. 34 888 din 16 octombrie 1940).

Alexandru Ioanițiu (Cioflină 1995, 47–72), iar Secția 7 învățământ superior s-a schimbat în Secția 7 - legături armate aliate³ (Otu 2021).

Conform lui Alesandru Duțu, România ajunsese să fie izolată pe arena internațională, după pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) (Constantiniu 1991), pierderea de teritorii din 1940 (Dutu și Ignat 2000), și obligată practic să intre în sfera de influență a Germaniei prin aderarea la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940) (conform lui Ion Gheorghe, fostul ambasador român la Berlin, „un act oficial fără putere de convingere”, un „oportunism politic” (Gheorghe 1996, 17) (Duțu 2016).

³ A.M.N.R, fond 948, Secția 1, dosar nr. 1068, f. 47.

2. Al Doilea Război Mondial

Președinția Consiliului de Miniștri în ansamblu a funcționat, din 12 septembrie 1940 și până la 23 august 1944, ca un Cabinet Civil (Buzatu 1996, 178–204), subordonat direct mareșalului Antonescu (Drăgan 1989, 131). Cabinetul Militar, constituit la 14 septembrie 1940, includea inițial două birouri, fiind alcătuit exclusiv din ofițeri detașați de la Ministerul Apărării Naționale sau de la Marele Stat Major⁴. Conducerea Cabinetului Militar a fost încredințată colonelului Polihron Dumitrescu, apoi colonelului Mircea Elefterescu, iar din octombrie 1941 colonelului Radu Davidescu⁵. Membrii Cabinetului Militar erau ofițeri devotați Conducătorului Statului, incluzând pe colonelul Mircea Elefterescu, maiorii adjutanți Eugen Niculescu și Alexandru Marin, căpitanii Ioan Georgescu, Gh. Magherescu, N. Anghel și N. Caloenescu, maior dr. Stroescu, lt. colonel comandor Popescu-Deveselu ș.a. (Buzatu 2008).

România intră, în iunie 1941, în război de partea Axei și împotriva URSS, sperând să redobândească astfel teritoriile pierdute. Conform lui Keith Hitchins, la începutul campaniei împotriva Rusiei, forțele românești și germane din Moldova era concentrate în trei grupuri de armată: Armata 3 română la nord; Armata 11 germană în centru, și Armata 4 română la sud, formând Grupul de Armate Antonescu (Hitchins 1994). Conform *Jurnalului Mareșalului Ion Antonescu*, considerat a fi fost scris de maiorul Al. Marin, în perioada 27 ianuarie 1941 - 23 august 1944, au ocupat funcția de Ministru de Război: Iosif Iacobici, General De Corp De Armată Constantin Pantazi, General C.A. Mihail Racoviță, General C.A. Constantin Sănătescu, General C.A. Ion Negulescu, General C.A. Constantin Vasiliu-Rășcanu, General C.A. Gheorghe Dobre, General C.A., și Pe Cea De Șefi Al Marelui Stat Major: Alexandru Ioanițiu, General Divizie Iosif Iacobici, General C.A. Ilie Șteflea, General C.A. Gheorghe Mihail, General C.A. Nicolae Rădescu, General C.A. Constantin Sănătescu, General C.A. (Buzatu 2008)

Într-un număr special al *Revistei de Istorie Militară*, nr. 3-4/2021, dedicat aniversării a 80 ani de la intrarea României în al Doilea Război Mondial, Ottmar Trașcă prezintă situația armatei române în viziunea Misiunii militare germane în România în perioada premergătoare operațiunii ”Barbarossa” (februarie - mai 1941) pentru invazia Uniunii Sovietice (Trașcă 2021, 5–19). În raportul din 14 februarie 1941 intitulat „Evaluarea armatei române”, se spune: ”Corpul de comandă

⁴ ANIC, fond PCM - CM, dosar 69/1940, vol. I, f. 10.

⁵ ANIC, fond PCM - CM, dosar 556/1941, *passim*.

românesc are o înclinație către teorie, schemă și lucrul mărunț. În cea mai mare parte nu este capabil de o conducere energică, vivace, îndeosebi în situațiile dificile, ce se schimbă rapid. Lipsește viziunea pentru teren”, corpul de ofițeri fiind considerat eterogen, cu putere de înțelegere rapidă, cu o instruire teoretică bună, dar fără a avea însă tăria și voința de a rezista „până la ultimul om”, subofițerii sunt aproape inexistenți, iar „soldatul român constituie un material destoinic, dispus să asimileze; el este de regulă docil și dispus să asimileze, în aparență inclusiv rezistent și perseverent; dispune însă, în general, de un grad de pregătire redus. Îi lipsesc activitatea și gândirea independente. Relația sa cu superiorii este, corespunzător mentalității românești, bazată mai degrabă pe teama față de pedepse decât pe încredere. Tratatamentul soldatului este, în parte, rău, iar condițiile de viață din cazărmi - în conformitate cu standardele noastre - sunt primitive. Solda nu corespunde nici măcar necesităților modeste de trai”. Concluzia raportului era că ”forțele armate române, în majoritatea lor, nu sunt indicate pentru misiuni de luptă independente” (Trașcă 2021, 6-7).

Pe 22 iunie 1941, armatele germană și română au început campania împotriva Uniunii Sovietice prin „Operațiunea München”, armata română fiind motivată de dorința de a lua înapoi de la URSS Basarabia și Bucovina. La 5 iulie 1941 primele trupe române intră în Cernăuți, iar la 10 iulie este eliberat orașul Soroca, apoi localitatea Bălți la 12 iulie. Localitatea Orhei este eliberată de armata română pe 15 iulie. Pe 21 iulie sunt eliberate localitățile Ismail, Chilia Nouă, Vâlcov (Duțu, Retegan, și Stefan 1991, 35-37). La 27 iulie 1941 Hitler îi cere lui Antonescu să treacă Nistrul pentru a controla teritoriul dintre Nistru și Bug. Opoziția din România se declară împotriva înaintării armatei române dincolo de Nistru, afirmând că prioritatea intereselor românești este Ardealul. Antonescu decide să acționeze conform dorinței lui Hitler, afirmându-și, în scrisoarea trimisă acestuia la 27 iulie, credința sa în „justiția pe care Führerul cancelar Adolf Hitler o va face poporului român și drepturilor statornice seculare, misiunii sale din Carpați, de la Dunăre și de la Marea Neagră” (Duțu, Retegan, și Stefan 1991, 38). În bătălia de la Odesa, între 6 august și 16 octombrie 1941, românii au pierdut 17.792 soldați, 63.345 răniți și 11.471 dispăruți, în total 92.608 oameni. Trupele sovietice de la Odesa s-au retras la Sevastopol, unde au rezistat până la mijlocul anului 1942. La pierderile militarilor în anul 1941 ale armatei române, s-au adăugat pierderile în Stepa Calmucă, la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943.

Conform declarațiilor lui Corneliu Coposu, Iuliu Maniu a acționat pentru ieșirea României din alianța cu Germania încă din ianuarie 1942 când, cu ocazia unei recepții dată de rege la 24

ianuarie 1942 pentru sărbătorirea a 83 de ani de la Unirea Principatelor, "Maniu a luat contact și a obținut acordul regal pentru începutul campaniei de părăsire a lagărului fascist..." (Coposu 1996, 42) (Mitru 1997). Dar, după Conferința de la Casablanca (ianuarie 1943), F.D. Roosevelt, Winston Churchill și Charles de Gaulle au decis să accepte armistiții cu Germania și aliații săi doar în condițiile capitulării necondiționate a acestora (Curtifan 2019).

Într-un interviu acordat pe 26 ianuarie 1943 la București jurnalistului italian Lamberto Sorrentini, de la „Il Tempo”, Antonescu afirma: ”Eu lupt cu Rusia, care este un inamic mortal al țării mele. Jafurile Germaniei le putem îndura, dar sub amenințarea Rusiei putem sucomba.” ... „Am informații secrete despre comuniștii români emigrați la școala de la Moscova. Sunt subjuogați de o nebună, Ana Pauker, care și-a vândut sufletul lui Stalin și le impune compatrioților să vorbească rusește, chiar și între ei, susținând că limba română e un amestec bastard de dialecte, de înlocuit” (Buzatu 2008, 9–10). În 21 aprilie 1943, la Conferința Mareșalului Antonescu la Școala Superioară de Război din București, acesta afirma:

„Știți prea bine condițiile tragice în care am luat conducerea Statului la 6 septembrie 1940. Anul 1940 ne-a adus catastrofa granițelor din cauza izolării noastre în spațiul internațional și al politicii de echivoc dusă de România. Venit la conducere, prima mea grijă a fost să găsim în afară un punct de rezem, pe o forță reală, care să-mi dea în interior siguranța și liniștea realizării forței militare, necesară refacerii externe și interne. La acea dată aveam de ales: a. O alianță cu Rusia: Atunci Rusia nu era aliata Angliei și Americii. Exemplul Țărilor Baltice și al Poloniei ne este suficient să vedem la ce ne putem aștepta de la această alianță. b. O alianță cu Marile Puteri, care în trecutul război ne-au ajutat la înfăptuirea idealului național. Dar Franța era scoasă din cauză, Anglia și America în neputință de a ne ajuta și exemplul catastrofei granițelor din 1940 ne era edificator asupra rezultatelor unei politici alături de aceste mari puteri. c. O politică de izolare. Poate era o soluție, dar periculoasă pentru Neamul Românesc și cred că era o imposibilitate de a practica. ... Prinși în jocul acestor imperialisme, o politică de izolare nu era posibilă. La 1940 două din țările pe care ne putem sprijini dispăruseră. Germania reprezenta singurul sprijin contra Rusiei amenințătoare.” (Buzatu 2008, 589)

La 7 iunie 1943, Mircea Eliade, scria în *Jurnalul portughez*:

„În apocaliptica înclăștare de astăzi, neamul meu are prea puțini sorți de a supraviețui, iată obsesia mea de fiecare zi [...] România și chiar neamul românesc (în elementele lui de continuitate istorică și culturală) trec cea mai mare criză din existența lor. Suntem vecini cu un imperiu de vreo șase ori mai mare decât întreaga Europă... În această furtună hotărâtoare, piloții [conducătorii] noștri sunt orbi. Ne-am decimat armata în Rusia; ne-am pierdut tot armamentul la Stalingrad, în timp ce ungurii și-au păstrat forța militară intactă. Jertfa noastră de sânge e compromisă de jocul idiot al conducerii politice, care încearcă un joc dublu, cu anglo-saxonii, pierzând și ceea ce câștigasem de la nemți, nedobândind nimic la anglo-americieni. Marele Ică [Antonescu] a făcut politică sută la sută cu nemții, și tot el vrea

să facă, acum, o politică cu anglo-americanii, trimițând emisari imbecili, care sunt prinși de Gestapo, și care ne costă divizii noi pe front.” (Eliade 2006, 199–200).

Ion Antonescu tolerează, încă din 1943, tatonările de armistițiu ale viceprim-ministrului Mihai Antonescu cu Aliții Occidentali (Dennis Deletant 1999, 34) (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 24). Keith Hitchins afirmă că, în primăvara anului 1943, mareșalul l-ar fi autorizat pe Mihai Antonescu să inițieze contacte cu Aliții occidentali (Hitchins 1994). Conform declarațiilor lui Eugen Cristescu, șeful SSI, la 27 iunie 1943 Mihai Antonescu a plecat la Roma pentru a propune lui Mussolini constituirea unei „Axe latine” italo-române care să preia inițiativa unor negocieri de pace separată cu Aliții anglo-saxoni. Mussolini va recomanda o așteptare de două luni, dar, în urma complotului de la 25 iulie 1943, Ducele a fost înlăturat de la putere (Pelin 2005, 160). Marea Britanie și SUA însă doreau doar o capitulare necondiționată din partea României, britanicii preferând să discute cu Iuliu Maniu (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 26). Rezistența opusă înaintării sovietice din 6 mai 1944 au renăscut speranța lui Antonescu în capacitatea forțelor Axei de a opri inamicul.

Pe 1 august 1943, aliații au bombardat câmpurile petroliere și rafinăriile de la Ploiești (Operațiunea Tidal Wave). În noiembrie-decembrie 1943, la conferința de la Teheran, Winston Churchill a mizat pe menținerea Greciei în zona de influență britanică, renunțând la pretențiile britanice asupra celorlalte țări est-europene (Destremau 2015, 394), după ce pierduseră posibilitatea debarcării în Balcani (Boniface 2014). Există opinii conform cărora consilierul președintelui Roosevelt, Harry Hopkins (Roll 2013, 399), ar fi fost un agent de influență sovietică pilotat de agentul NKVD Ishak Ashmerov (Mark 1998, 1–31), favorizând înaintarea URSS în Europa, în această perioadă crucială a loviturii de stat românești din 23 august 1944, iar Churchill ar fi fost manipulat de „Cambridge Five”, agenți sovietici care conduceau serviciile britanice de informații, convingându-l că Europa de Est era o cauză pierdută pentru britanici (Ferraro 2010). După Conferința de la Teheran, serviciul secret de informații român (SSI) a avertizat că

„La Moscova s-a decis ocuparea militară de către cele trei puteri aliate a teritoriilor aflate sub controlul Wehrmachtului și a țărilor aliate cu Germania. URSS a pretins ocuparea militară până la încheierea definitivă a Păcii (care ar urma să se încheie după 3-4 ani de la încetarea conflictului) a Finlandei, Poloniei, Moldovei până la Carpați și a Dobrogei românești. Totodată, sub formă de garanții provizorii, URSS a cerut ocuparea unor baze aeriene și maritime pe coasta dobrogeană, probabil Constanța”. (Aparaschivei 2021)

Urmare a temerilor că Ungaria ar putea încerca să anexeze și restul Transilvaniei, România și-a constituit o armată secretă de rezervă de 220.000 oameni (Duțu și Dobre 1997, 263–75),

formată de câțiva ofițeri de la Marele Stat Major, și Traian Borcescu: Anglo-americianii, care au aflat de această armată prin Traian Borcescu și Florin Begnescu, (recrutați din martie 1943 pentru Intelligence Service de către Dan Brătianu)⁶, , apreciau că aceasta putea schimba în mod radical chiar angajamentele lor față de Uniunea Sovietică. În cadrul SSI a luat ființă o structură de dezinformare, Grupa INTER-MAR, formată din 8-10 cadre ale SSI, pentru a oferi germanilor informații false, „astfel ca să nu le dăm ocazia germanilor unei intervenții directe în politica noastră internă.”⁷ (Aparaschivei 2021).

După bătălia de la Stalingrad din perioada 23 august 1942–2 februarie 1943, armata sovietică a început să avanseze și, în martie 1944, ajunge pe teritoriul României. Din martie până în august 1944, Frontul de Est a fost stabilizat pe linia Chișinău–Iași–Târgu Frumos.

La 23 martie 1944, regele Mihai I-a trimis pe generalul Constantin Sănătescu să sondeze atitudinea militarilor de pe lângă Ministerul de Război și Marele Stat Major despre Ion Antonescu, dar răspunsul a fost că nu venise momentul unei lovituri de stat împotriva mareșalului (Lee 1998, 99–100). În acest context, Regele a cerut liderilor politici să își asume responsabilitatea unui armistițiu după o eventuală demisie a lui Antonescu, dar nu a obținut o confirmare fermă din partea acestora (Lee 1998, 100).

La 2 aprilie 1944 guvernul sovietic a declarat că „Uniunea Sovietică nu urmărește achiziționarea vreunei părți a teritoriului României” (Vianu 1976, 158). În 4 aprilie a propus oficial guvernului român încheierea armistițiului cu „restabilirea frontierei româno-sovietice după tratatul din 1940” (Vianu 1976, 159), refuzat de Ion Antonescu la 5 mai (Scurtu 1984).

În iunie 1944, odată cu prăbușirea Grupului de Armate Centru din Belarus și debarcarea în Normandia (Ceaușescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 47), Ion Antonescu admite necesitatea unor discuții cu Aliaților (Ceaușescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 24). Rușii sunt de acord în principiu să impună condiții mai puțin stricte pentru obținerea păcii, și România începe negocieri paralele la Cairo (cu cele trei puteri aliatare) și la Stockholm cu sovieticii (Dennis Deletant 1999, 34). În aceeași lună s-a format o coaliție de partide, „Blocul Național Democrat”, care includea Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat și Partid Comunist Român, cu obiectivele de a prelua conducerea de la mareșal, să semneze un armistițiu cu Aliații și

⁶ ASRI, P, 25374, vol. 8, f. 375-394; și CNSAS, Problema 23 august 1944, Dosar P 010933, vol. 13

⁷ ASRI, Fond P (penal), Dosar nr. 25374, vol. 36, f. 270

să întoarcă armele împotriva forțelor Axei (Hitchins 1994, 498) (Dennis Deletant 1999, 45) (Constantinescu-Iasi 1968, 45). Comuniștii urmau să asigure oamenii necesari operațiunilor (Dennis Deletant 1999, 41). Platforma politică a coaliției de la 20 iunie, intitulată „Declarație”, semnată de de Lucrețiu Pătrășeanu, Constantin Titel Petrescu, Iuliu Maniu și Constantin I. C. Brătianu, prevedea încheierea urgentă a unui armistițiu cu Națiunile Unite, ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, înlăturarea regimului actual de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional-democratic, menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii ”conform cu interesele statului și poporului român”⁸ (Scurtu 1984) În revista *Historia* se afirmă că angrenarea liderilor comuniști *naționali* în actul de la 23 august 1944 le-a permis acestora preluarea puterii politice în dauna grupului comunist *internaționalist* care avea ca scop suprem dezmembrarea teritorială a României (Historia 2014).

La 29 iunie 1944 Iuliu Maniu a solicitat Aliatilor, în numele „Blocului Național Democrat”, să trimită în România trei brigăzi și să înceapă bombardamente asupra Ungariei și Bulgariei pentru a disipa forțele Axei după răsturnarea lui Antonescu (Deletant 1999, 44, 239) (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 45), în schimbul deschiderii teritoriului României pentru Armata Roșie (Hitchins 1994, 498). Maniu nu au primit niciun răspuns de la Aliați (Dennis Deletant 1999, 45, 240) datorită reticențelor reprezentantului sovietic. În același timp, ambasadorul sovietic la Stockholm Alexandra Kollontai negocia cu ambasadorul român Frederic Nanu, mandatat de Antonescu (Dennis Deletant 1999, 44).

La 5 august 1944, bănuind o trădare a românilor, Adolf Hitler l-a chemat pe mareșalul Antonescu la sediul său din Rastenburg (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 27), urmare și a ambasadorului german la București, Manfred Freiherr von Killinger, care îl suspecta pe Antonescu de o posibilă trădare, (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 84) amenințând cu „represalii în stil polonez” (Hitchins 1994, 498). Întrucât obiectivul principal al lui Antonescu era lupta împotriva sovieticilor, acceptă ideea că singura variantă este alianța cu Germania, refuzând să răspundă propunerii transmise de Moscova în iunie (Dennis Deletant 1999, 45). În schimb, la 12 august trimite emisari la Istanbul pentru a negocia cu anglo-americanii, dar condițiile impuse de aceștia nu sunt acceptate (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 24, 27). Antonescu îl convinge pe Adolf Hitler de loialitatea lui, care refuză să creadă în o informare de la 21 august de

⁸ "România liberă", II, nr. 9 din 10 august 1944.

la Luftwaffe despre iminența unei lovituri de stat împotriva lui Antonescu (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 170). În acest context, mai mulți generali români au acceptat colaborarea cu opoziția politică împotriva mareșalului, împreună cu regele Mihai I al României (Dennis Deletant 1999, 35, 236).

La 20 august 1944 Mihai Antonescu a solicitat ajutorul Turciei pentru obținerea unui armistițiu cu Marea Britanie și Statele Unite. Neprimind niciun răspuns, în timp ce sovieticii au lansat o a doua ofensivă Iași-Chișinău împotriva forțelor Axei, grupul conspirativ format pentru înlăturarea lui Antonescu a înțeles că va trebui să acționeze rapid. Data de 15 august 1944, planificată inițial pentru organizarea loviturii de stat, a fost amânată datorită eșecurilor tratativelor. (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 28, 84).

Pe site-ul web al revistei *Historia* a fost publicat un articol (Historia 2014) preluat de multe ale publicații, fără a se specifica autorul și nedatat, în care se vorbește despre ”marea trădare de la Iași, din 20 august 1944, a comandantului Armatei a 4-a, general de Corp Armata Mihai Racoviță, săvârșita în strânsa legătura cu Casa Regala și cu Partidul Comunist”. Mareșalului Antonescu, încă din noiembrie 1942, ar fi făcut o declarație: "Germania a pierdut războiul, trebuie acum să ne concentram să nu îl pierdem pe al nostru". În februarie 1943, Antonescu îi propune lui Mussolini ieșirea comună din război. Antonescu ar fi propus chiar să abandoneze puterea dacă aliații preferă să negocieze cu opoziția, la care guvernul sovietic, prin consilierul Semionov, ar fi răspuns că "Noi, rușii, preferăm să negociem cu actualul Guvern al României și suntem gata să-l ajutăm să elibereze țara de germani", atitudine confirmată și la Cairo de ambasadorul rus Novikov și reprezentanții celorlalți doi aliați, care au confirmat categoric că preferă negocieri cu Mareșalul Antonescu și nu cu trimișii Regelui. Într-o discuție între Emil Bodnăraș și Dumitru Dămăceanu, aceștia au stabilit că, pentru înlăturarea lui Antonescu și ”pentru a grăbi ieșirea României din război, un segment de front de la Iași, denumit conspirativ "Poarta Iașului" să fie deschis din punct de vedere militar la o anumită dată. Acest segment de front, în caz de retragere, venea pe linia de fortificații Focșani-Nămoloasa-Galați. Segmentul de front stabilit avea o lărgime de 25 km între Erbiceni și Rediu Mitropoliei, la nord de Iași, apărat de C. 5 A. român din A. IV-a, comandant generalul Nicolescu Constantin, iar Uniunea Sovietică să fie anunțată. Pe lângă cei stabiliți să facă parte din comitetul militar, au mai fost cooptați în conjurație generalul Aldea, mareșal al Palatului, și generalul Mihai Racoviță, comandantul A. IV-a pe frontul din Moldova, P.C. la Piatra Neamț”. În iulie 1944 generalul Aurel Aldea s-a întâlnit cu generalul Racoviță, stabilind un plan pentru

deschiderea frontului în "Poarta Iaşului", iar la sfârşitul lunii iulie 1944, Bodnăraş i-a comunicat lui Stalin toate detaliile necesare. Pe 20 august la ora 13.00, trupele sovietice au intrat în Iaşi. Astfel, frontul româno-german din Moldova a căzut. La 23 august 1944 se aflau la 60 km de Focşanii, iar spre seară avangărzile sovietice au ajuns la linia de fortificaţii.

Trupele româneşti au participat la război alături de Axă în cadrul Grupului de armate german sub denumirea „Ucraina de Sud” (WorldWar2.ro 2022). Referitor la Serviciul Secret de Informaţii (SSI), şeful acestuia, Eugen Cristescu, un susţinător loial al lui Antonescu, a reorganizat serviciul luând ca model structurile moderne ale altor servicii secrete din acea perioadă, şi s-a implicat activ acţionând în direcţia apărării interesului naţional prin informările date, lucrând în general de pe poziţii egale cu Abwer- Servicul de Informaţii al Armatei Germane şi fiind în contact permanent cu serviciile secrete anglo- americane (Tănase 2018).

Mareşalul Antonescu, convins de imposibilitatea opririi asaltului sovietic (Hitchins 1994, 499), în noaptea de 21 august a cerut ambasadorului Manfred von Killinger să angajeze toate rezervele germane pentru a sprijini frontul, şi a doua zi, pe 22 august, a informat guvernul român despre intenţia sa de a continua lupta alături de Germania nazistă (Constantinescu-Iasi 1968, 42, 47). Pe 23 august, dimineaţa, i-a demis pe generalii Gheorghe Avramescu şi Petre Dumitrescu, acuzându-i că ar fi deschis frontul sovieticilor, înlocuindu-i cu un om al său loial, Ilie Şteflea.

Urmare a retragerii de către Germania a diviziei de tancuri Gross Deutschland şi a ofensivei sovietice pe linie Iaşi-Chişinău, Regele a revenit la Bucureşti dintr-o excursie, însoţit de secretarul Mircea Ionniţiu, de aghiotantul Emilian Ionescu şi de generalul Gheorghe Mihail, consilierul său pe probleme militare, întâlnindu-se cu unii lideri militari, inclusiv colonelul Dumitru Dămăceanu, comandantul garnizoanei Bucureşti (Lee 1998, 103–5), care s-au pronunţat în favoarea loviturii. La întâlnire au participat şi Constantin Sănătescu, Ioan Mocsony-Stârcea, Grigore Niculescu-Buzeşti, Mircea Ionniţiu, generalii Gheorghe Mihail şi Aurel Aldea. Dămăceanu a spus că ar avea nevoie de cinci zile pentru a ocupa punctele strategice în vederea loviturii, şi astfel s-a stabilit data de 26 august pentru aceasta (Porter 2005, 104–5).

3. Actul de la 23 august 1944

În toată perioada celui de Al Doilea Război Mondial, serviciile secrete române au colectat informații privind localizarea unităților germane în țară. Regele Mihai I și generalul Constantin Sănătescu au avut acces la aceste informații prin colaborarea cu membrii Statului Major. Dar ofițerii activi dislocați pe front încă mai susțineau unitățile germane. Ofițerii din grupul conspirativ pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei (general Constantin Sănătescu la Judecătoria, oficiali militari din București și cei din regiunea Ploiești) sporesc numărul unităților românești prezente în capitală, pentru a putea face față germanilor (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 368). O misiune interaliată clandestină a fost parașutată în București și găzduită în secret de generalul Constantin Sănătescu (Dennis Deletant 2016, 33).

Urmare a succesului ofensivei germane pe aliniamentul Iași-Chișinău, grupul conspirativ a decis accelerarea pregătirilor creând panică în statul major pentru a îndepărta cât mai mulți generali de Antonescu (Ceaușescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 38). Pe 20 august, Mihai I și grupul de militari din conspirație au stabilit data acțiunii pentru 26 august (D. Deletant 2006, 240). În cazul în care Ion Antonescu refuza negocierea cu Aliații, urma să fie demis și să se formeze un nou guvern din membri ai opoziției, care să ceară un armistițiu de la Aliați și să acționeze în direcția retragerii germanilor din România.

În noaptea de 21 august, în secret, membrii opoziției (Iuliu Maniu, Constantin I. C. Brătianu, Titel Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu) și-au dat acordul pentru data de 26 august, apoi ”s-au ascuns” (D. Deletant 2006, 240). Urma să fie contactat Înaltul Comandament Aliat de la Cairo, solicitându-se sprijinirea acțiunii prin bombardarea simultană a unităților germane din nordul Capitalei (la nord de Aeroportul Băneasa) și a centrelor feroviare aflate la granița cu Ungaria și Iugoslavia. Aflând că mareșalul Antonescu intenționa să se întoarcă pe front în 24 august, regele s-a văzut obligat să modifice data pentru 23 august (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 177) (Hitchins 1994, 499).

În seara zilei de 22 august, Mihai Antonescu i-a propus mareșalului să ceară un armistițiu de la Aliați, dar acesta a refuzat (D. Deletant 2006, 241). Mihai Antonescu îl trimite totuși pe atașatul Neagu Djuvara la Stockholm, pentru a-l informa pe ambasadorul României, Frederic Nanu, că guvernul acceptă propunerea de armistițiu sovietic, dar mesajul a ajuns în capitala Suediei abia pe 24 august (Ceaușescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 29). De asemenea, intermediază o întâlnire între Rege și Mareșal fără acordul lui Ion Antonescu, pentru ora 15.00. Gheorghe I.

Brătianu i-a transmis lui Ion Antonescu propunerea unei audiențe cu suveranul (Dennis Deletant 1999, 47).

Pe 23 august, după ce le-a promis liderilor opoziției Iuliu Maniu și Dinu Brătianu că va cere un armistițiu de la Aliați (Erickson 2015, 362), Ion Antonescu a luat în considerare posibilitatea retragerii forțelor române din sudul Moldovei pe linia fortificată Carpați-Focșani-Dunăre pentru a continua lupta acolo (Nagy-Talavera 1970, 336). La prânz, urmare a informării privind situația militară îngrijorătoare, mareșalul a decis să revină pe front în aceeași seară. Mihai Antonescu, împreună cu soția Mareșalului (D. Deletant 2006, 241), a încercat să-l convingă să se predea la invitația suveranului înainte de a pleca (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 178). Mareșalul a fost de acord, dar doar cu condiția ca Iuliu Maniu și Dinu Brătianu să susțină armistițiul cu Aliații (Constantinescu-Iasi 1968, 47) în timp ce el urma să reziste în sudul Moldovei și să îi informeze pe germani despre armistițiu, urmând să părăsească Bucureștiul pentru a se muta în Occident cu ajutorul germanilor în caz de eșec (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 177). Gheorghe Brătianu nu reușește să-i găsească nici pe Maniu și nici pe unchiul său pentru a confirma acordul cu solicitările Mareșalului. Această situație l-a iritat pe mareșal, care a decis să amâne discuția cu regele (D. Deletant 2006, 241). În ziua de 23 august 1944, Ion Antonescu a dat instrucțiuni să se solicite regelui o audiență, la ora 16. Lui Mihai Antonescu i s-a acordat o audiență separată, la 15.30 (Dennis Deletant 1999).

Mihai Antonescu se duce singur la audiența fixată cu regele (D. Deletant 2006, 241). Generalul Constantin Sănătescu îl sună pe Mareșal pentru a-l convinge să vină și el. Ion Antonescu acceptă în cele din urmă să meargă la palatul regal, (Nagy-Talavera 1970, 337) deși existau numeroase divergențe între el și suveran (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 178). Ajunge la palat la ora 16:00 și îi explică regelui situația militară și planurile sale. Mihai I îi cere să accepte un armistițiu și să renunțe la orice rezistență pentru a-i convinge pe aliați de bunăvoința României. Mareșalul refuză categoric (Hitchins 1994, 499) (Erickson 2015, 362) (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 178) (D. Deletant 2006, 242) (Nagy-Talavera 1970, 337), spunând că va încheia armistițiul doar cu consimțământul lui Hitler, justificându-se prin „cuvântul de ofițer dat lui Adolf Hitler” (Sănătescu 2006) Regele îl demite (D. Deletant 2006, 242), și ordonă arestarea mareșalului și a viceprim-ministrului Mihai Antonescu (Constantinescu-Iasi 1968, 48), de către colonelul Emilian Ionescu cu un grup de patru soldați aceștia fiind închiși într-o cameră din palat în jurul orei 17:00 (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 179).

Într-un interviu acordat lui Stelian Tănase, Mihai I spunea că, pe baza deciziei de ieșire din război pe 26 august, ”am trimis o telegramă foarte bine detaliată comandatului suprem englez care era în Italia și pe scurt am spus așa: în vederea anumitor evenimente de la noi din țară, eu îl rog ca să trimită aviația americană, să bombardeze anumite puncte nevralgice din jurul Bucureștiului și le-am dat indicațiile exacte.” (Europa Liberă 2021) Ulterior data a fost mutată pe 23 august. La întrevvedere cu Antonescu, ”i-am spus, mai deghizat, mai așa, că el ar fi omul care ar trebui să facă acest lucru. Bine, a protestat, bineînțeles, Mihai Antonescu a încercat și el să spună ceva să-l astâmpere puțin, că situația e prea gravă pentru orgolii, Sănătescu care fusese coleg cu el la Cavalerie, și el a încercat. Atuncia Antonescu s-a cam agitat și a spus: „Eu, fără permisul lui Hitler, eu nu pot să fac așa ceva!””. După arestarea lui Antonescu ”l-am chemat și pe generalul Mihai, care a fost dat afară din armată de Antonescu, și l-am numit Șeful Marelui Stat Major, atunci imediat, în aceeași după-masă. Și după asta a venit Aldea? și l-am trimis să comande trupele care mergeau spre Transilvania.” (Europa Liberă 2021). De menționat că Sorin Aparaschivei spune că Traian Borcescu (șeful Secției Contrainformații din SSI) a confirmat că Ion Antonescu ar fi avut o aprobare de la Adolf Hitler să discute cu anglo-americanii posibilitatea ieșirii din război, dar contra sovieticilor⁹. (Aparaschivei 2021)

În continuare, la ordinul regelui, sunt arestați și alți susținători ai mareșalului, chemați la palatul regal sub pretextul unui consiliu extraordinar (Constantinescu-Iasi 1968, 48) printre aceștia, generalul Constantin Pantazi, ministrul Apărării, generalul Dumitru Popescu, ministrul de Interne, generalul Constantin Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne și colonelul Mircea Elefterescu, șeful Poliției București. (Dennis Deletant 1999)), cu excepția lui Eugen Cristescu, șeful serviciilor secrete române, care se pare că a bănuțit că este ceva în neregulă. Eugen Cristescu a fost arestat și el după alte câteva zile. A fost restabilită constituția din 1923 (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 179). Noul guvern condus de generalul Sănătescu includea toți ofițerii și politicieni afiliați Blocului Național (Hitchins 1994, 500). Maniu și Pătrășcanu urmau să stabilească miniștrii din noul guvern, până pe data de 23 august (Porter 2005, 104).

Seara, a fost izolat sediul german din București tăind liniile telefonice, iar militarii au ocupat punctele strategice ale capitalei (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 179). La

⁹ *www.CNSAS.ro. (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității), Dosar P 000218 (lotul Pătrășcanu), vol. 4 p. 245*

informarea lui Cristescu despre o posibilă lovitură de stat, ambasadorul Germaniei în România, von Killinger, se duce la palat la ora 20.00, unde este sfătuit de Mihai I și prim-ministrul Sănătescu „să retragă trupele germane din țară pentru a le împiedica să fie atacate de armata română” (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 179). În jurul orei 21.00, un grup de comuniști ai lui Emil Bodnăraș îi iau pe Ion și Mihai Antonescu și îi duc, împreună cu ceilalți arestați (Constantinescu-Iasi 1968, 48). într-o casă conspirativă de unde au fost extrădați ulterior în URSS, la 31 august, după intrarea trupelor sovietice în București.

La ora 22:00, Mihai I face o declarație radio înregistrată pe disc, în care anunță ruperea relațiilor diplomatice cu Germania, acceptarea unui armistițiu cu Aliații (Erickson 2015, 362) (Sănătescu 2006) (care urmează să fie semnat la 12 septembrie), și decizia sa de a recupera Transilvania de Nord. Sănătescu a ordonat reprezentanților români de la Cairo să accepte condițiile de armistițiu impuse de Aliați în aprilie (Hitchins 1994, 500). În jurul orei 23.00, generalul Gheorghe Mihail, noul șef al Statului Major Român, a ordonat unităților militare românești să alunge forțele germane din țară și să le împiedice să se concentreze în Carpați (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 38) (Constantinescu-Iasi 1968, 49). La scurt timp, regele s-a refugiat în munți pentru a evita să fie capturat în cazul în care germanii ar reuși să pună mâna pe București (Dennis Deletant 1999, 51).

Fostul ambasador Manfred Freiherr von Killinger s-a refugiat la Săftica, lângă București. A doua zi după lovitură de stat, l-au vizitat colonelul român Eugen Cristescu și generalul Constantin Tobescu, care i-au propus retragerea fără luptă a armatei germane din România, comandată de Johannes Frießner. Von Killinger refuză, iar românii îl arestează. Aflând că URSS vrea să preia toți prizonierii germani, Manfred von Killinger s-a sinucis la 2 septembrie 1944 (Erickson 2015, 363).

În declarația militarilor care au contribuit la planificarea și executarea actului de la 23 august 1944, intitulată „Contribuții anonime la actul de la 23 august 1944” și semnată de Gheorghe Zamfirescu, Șeful Secției I (Informații), Marele Stat Major al Armatei Române și ajutoarele sale – colonel Comișel Pantelimon și colonel Valeriu Selescu, se afirmă:

„Noi, cei 3, am desfășurat următoarele activități:

1. Amânarea și tergiversarea conștientă a ordinelor categorice primite de Secția I, de a trimite în Moldova cele 29 de divizii de recruți. Dacă recruții contingentului anului 1945 se găseau în Moldova la data de 23 august 1944, orice acțiune militară împotriva germanilor și apoi

în acțiunea comună româno-rusă la Vest era categoric imposibilă. Această măsură de tergiversare a fost luată pe proprie răspundere, fără aprobarea niciunui șef ierarhic.

2. Organizarea operativă a celor 29 divizii de recruți, tocmai pentru ca acestea să poată răspunde unor eventuale operații în scopul politic urmărit. Fără această măsură, coroborată cu cea de mai sus, operațiile de dezarmare, captare și izgonire a unităților germane și operațiunile comune cu Armata Roșie ar fi fost imposibile.
3. Cei 3 menționați au procurat persoanelor care au întreprins acțiunea de la 23 august 1944 documente cuprinzând:
 - dispozitivul trupelor noastre pe întreg teritoriul țării, cu indicarea intervențiilor posibile pentru preîntâmpinarea acțiunii eventuale a trupelor germane;
 - dispozitivul trupelor germane cu indicarea potențialului lor de luptă (Documentele se găsesc la Palatul Regal). Ofițerii au făcut tot ce au făcut cu toate riscurile ce puteau surveni, în cunoștință că acționează pentru Patrie și Rege.
4. Tot din propria inițiativă a celor 3, s-a paralizat acțiunea de informare a organelor lui Eugen Cristescu, prin angajarea lt.-col. Traian Borcescu și a domnului Mihai (Gh., arestat), persoanele care lucrau în acest sector (și aceasta cu 4 săptămâni înainte de 23 august 1944). Dacă aceste organe nu erau angajate scopului, pentru a deruta acțiunea organelor poliției secrete germane, nu mai putea exista la 23 august 1944 niciun element care a executat acțiunea politică și militară, deoarece din informații ulterioare am aflat că 15.000 de persoane erau trecute pe lista Poliției secrete germane pentru ca la prima informație să fie arestate și, desigur, suprimate. Or, această informație nu a mai sosit, deoarece prin angajamente personale, repet, acțiunea acestei Poliții a fost paralizată.
5. Acești 3 ofițeri au ținut în acțiunea lor legătura continuă, pentru actul de la 23 august, cu domnii generali [Vasiliu] Rășcanu, [Aurel] Aldea, [Gheorghe] Potopeanu, [Dumitru] Dămăceanu (cărui i s-au înmănat toate documentele de la punctele 3) și colonelul adj. Ionescu Emilian [adjutant regal].
6. Menționez cazul col. Valeriu Selescu, unul din cei 3 ofițeri, care în afară de cele semnalate la punctele 1-5 a fost trimis în noaptea de 23-24 august chiar la Palatul Regal, de către dl general Constantin Sănătescu, să însoțească pe generalul german Alfred Gerstenberg la Otopeni, acesta din urmă își dăduse cuvântul de onoare că va da ordin pentru retragerea trupelor sale. În loc de aceasta, el a dat ordin să se atace Bucureștiul, făcând prizonier pe ofițerul român, care timp de 5 zile a fost ținut de germani sub presiunea suprimării și mereu în zona de foc a artileriei și apoi de mitraliere a trupelor noastre.

În loc de încheiere, repet că acțiunea de la 23 august a celor 3 ofițeri, deși anonimi, a fost determinată de reușita acestui act și că aceste note le-am întocmit, în primul rând, pentru completarea istorică a faptelor și, în al doilea rând, pentru conștiința mea pentru camarazii

care m-au ajutat în această acțiune și – chiar față de mine personal. / [Semnează] Șeful Secției I, Colonel Gh. Zamfirescu”¹⁰ (Aparaschivei 2021)

O parte din acești militari (gl. Aldea, gl. Mitre, gl. Curta (consilier intim al lui Iuliu Maniu) însărcinat cu rezistența armată în Ardeal, gl. Coroamă, gl. Teodorini Corneliu, gl. Constantin Sănătescu, gl. Niculescu (Cociu), fost comandant militar al Capitalei, gl. Gh. Mihail, gl. Cameniță, gl. Mociulschi, gl. Georgescu Constantin, gl. I. Constantinescu, gl. Marcel Oltean, gl. Emilian Ionescu, gl. Bărdan, gl. Nicolae Rădescu) au constituit, imediat după 23 august 1944, „Grupul de Rezistență al Armatei”¹¹, cu scopul (considerat de NKVD) de ”a servi cauzelor anglo-americanilor în dauna URSS și împotriva regimului actual [comunist]”¹². (Aparaschivei 2021)

Mareșalul nu a fost judecat în procesele de la Nürnberg. În procesul Tribunalul Poporului din București, mareșalul a refuzat să semneze cererea de grațiere, fiind condamnat la moarte și executat la 1 iunie 1946, lângă închisoarea Jilava (Ciobanu 1991) (Ionnițiu 1993).

¹⁰ ASRI *Fond P (penal)*, Dosar nr. 25374, Vol. 36, fila 302: Declarația lui Gheorghe Zamfirescu, Șeful Secției I (Informații), Marele Stat Major al Armatei române, intitulată: Contribuții anonime la actul de la 23 august 1944, semnată la: 21 martie 1945.

¹¹ ASRI Dosar nr. 8171, vol. I, f. 688, Notă informativă, 10 octombrie 1945.

¹² Ibidem.

4. Implicațiile actului de la 23 august 1944

Apărătorii lui Ion Antonescu consideră actul Regelui Mihai I ca pe o greșeală tragică (Baciu 1990), unii ca un "act de înaltă trădare", iar alții ca o "gravă eroare politică" (Historia 2014), afirmând că Regele ar fi trebuit să mai așteptase o lună sau două astfel încât mareșalul însuși să ceară armistițiul. În acest timp Aliații occidentali ar fi avansat mai mult spre Europa de Est reducând sfera sovietică de influență (Baciu 1990). În practică, a doua ofensivă Iași-Chișinău era deja în desfășurare de trei zile, făcând inevitabilă invazia rapidă a României de către Uniunea Sovietică ca țară inamică, riscând o expunere la cel mai prost tratament. În plus, chiar dacă Aliații occidentali ar fi pătruns mai mult în Europa Centrală, ar fi fost foarte puțin probabil să ajungă în România, cea mai răsăriteană dintre toate: „țările din Răsărit nu puteau fi decât primele cucerite și ocupate de sovietici” (Duțu, Retegan, și Stefan 1991, 35–39).

”Prin arestarea lui Antonescu și capitularea întregii armate, din ordinul Regelui Mihai, înaintea semnării armistițiului cu rușii, România a pierdut baza juridică și morală a apărării drepturilor sale, s-a dezonorat singură.” (Historia 2014)

Una din erorile regelui, conform lui Tudor Curtifan, a fost că Regele anunțase în mod eronat că România acceptase un armistițiu oferit de URSS, Marea Britanie și SUA. Lipsa reală a unui astfel de armistițiu a dus la dezarmarea militarilor români care au fost luați prizonieri de sovietici. (Curtifan 2019)

Historicul Neagu Djuvara afirmă că acele „condiții mai ușoare” pe care le-ar fi obținut Ion Antonescu „sunt pure fabulații”, în realitate Antonescu intenționa să le ofere un răgaz germanilor să părăsească România (Djuvara 2012).

Ioan Scurtu afirmă că ”23 August 1944 nu a fost un act spontan”, ci ”un act îndelung și temeinic pregătit, care s-a desfășurat în conformitate cu un plan politic și militar minuțios elaborat, care sintetiza platforma pe care se realizase consensul național.” (Scurtu 1984)

Generalul german Johannes Frießner, comandant al Grupului de Armate Sud, considera actul de la 23 august drept o trădare a românilor (Frießner 1956)). Alan Brooke, șeful statului major imperial britanic, declara că prin actul de la 23 august 1944 România a contribuit la eliberarea zonei Balcanilor scurtând războiul cu 6 luni și cruțând astfel sute de mii de vieți (Churchill 2013).

Între Germania și România nu a existat niciun tratat sau convenție care să consemneze îndatoririle și drepturile fiecărui partener. Joakim von Ribbentrop, ministrul de Externe al

Germaniei, afirmase că sângele vărsat împreună este mai puternic decât toate pactele, astfel germanii „nu voiau să-și asume niciun fel de obligații față de partenerii minori ai Axei (Constantiniu 2011, 389–90) (Duțu 2016). Această atitudine a Germaniei îl deroga pe Antonescu de orice obligație nerez reciprocă din punctul de vedere al onoarei militare.

În cadrul unei mese rotunde organizată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară cu specialiști în domeniul cercetării istoriei celui de-al Doilea Război Mondial din țară și străinătate, la 65 ani de la actul de la 23 august 1944 (ISPAIM 2009), au fost puse invitaților mai multe întrebări comune, printre care ”Cum apreciați, astăzi, gestul României de la 23 august 1944?”, ”Care este opinia dumneavoastră cu privire la rolul principalilor actori implicați în evenimentele de acum 65 de ani (monarhia, armata, partidele politice, regimul antonescian)?” și ”În ultimii ani s-a acreditat ideea că schimbarea de alianță de la 23 august 1944 a determinat și a accelerat procesul de ocupare a țării de către Armata Roșie. Cât adevăr există într-o asemenea afirmație?”. Trei răspunsuri s-au detașat din aceste discuții: actul de la 23 august 1944 a fost un act legitim, regele și armata au fost principalele personaje al acestui act, și acțiunile sovieticilor ar fi continuat cel puțin la fel de rău în indiferent în care din variante ar fi luat sfârșit alianța României cu Germania.

Astfel, Alesandru Duțu spune că generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major român până la 23 august 1944, considera în primăvara anului 1945 că situația trupelor române „nu mai permitea restabilirea apărării pe frontul fortificat chiar dacă trupele noastre ar fi continuat să lupte” (Dutu 2009, 6–8). Academician Dinu C. Giurescu consideră că armata a fost factorul hotărâtor la 23 august (D. C. Giurescu 2009, 9–10). Dorin Matei afirmă că principalul avantaj al actului a fost reîntregirea Transilvaniei (Matei 2009, 10–11). Petre Otu consideră actul de la 23 august o schimbare de guvern perfect legală (Otu 2009, 11–13). Ioan Scurtu critică pregătirea insuficientă a actului și inexistența unui armistițiu, și consideră că regele ar fi trebuit să îi acorde un răgaz lui Antonescu (Scurtu 2009, 11–15). Ottmar Trașcă spune că 23 august a fost un act de salvare națională, dar consideră o eroare faptul că s-a afirmat în mod fals că există un armistițiu, și remarcă loialitatea armatei față de rege (Trașcă 2009, 16–18). Cristian Troncotă afirmă că actul de la 23 august a fost singura soluție posibilă pentru redobândirea nord-vestului Transilvaniei (Troncotă 2009, 19–24).

Generalul Vasiliu Rășcanu, participant la evenimente, comenta în iulie 1974 în prezența unor apropiați: „Să se termine odată cu afirmațiile că meritul și realizarea actului de la 23 august

1944 revin PCR, deoarece insurecția a fost concepută și realizată numai de către Armată” și – sublinia Rășcanu – „eu nu cunosc alți reprezentanți ai PCR antrenați în aceste acțiuni în afară de Pătrășcanu și Bodnăraș, singurii care au avut contingentă cu insurecția”. (Aparaschivei 2021) După 23 august 1944, grupul comunist local format de Lucrețiu Pătrășcanu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gheorghe Maurer și Nicolae Ceaușescu începe să se distanțeze și să se izoleze cât mai mult de Moscova și grupul ei de comuniști „români” internaționaliști (Aparaschivei 2021).

Dennis Deletant spunea despre mareșal: ”cariera lui Ion Antonescu este plină de paradoxuri. A fost un politician cinstit într-o societate care nu era remarcată pentru integritate în politică. Se pare că a fost unul dintre pușinii lideri ai Axei pe care Hitler i-a respectat sau chiar a permis să-l contracizeze. Pe de altă parte, nu a fost niciodată germanofil... a fost un criminal de război care a trimis zeci de mii de evrei la moarte în Transnistria” Antonescu ar fi afirmat că „Am mers cu Germania pentru că am găsit țara angajată în această politică și nimeni atunci, oricine ar fi fost el, nu i-ar fi putut da o altă direcție fără riscul de a aduce ruina întregii țări” (D. Deletant 2006, 51) și „Sunt un aliat al Reichului împotriva Rusiei. Sunt neutru în conflictul dintre Marea Britanie și Germania. Sunt pentru America împotriva japonezilor” (D. Deletant 2006, 92). Concluzia lui Deletant este că după 1940 orice politică românească nu putea să fie decât o politică militară (D. Deletant 2006, 52). Regimul antonescian a fost condus într-o manieră militară, „în care ofițerii superiori primeau ordinele doar de la el și, de obicei, ignorau orice decizie luată de alți miniștri din guvern” (D. Deletant 2006, 69).

Germanii au fost surprinși de schimbarea bruscă de regim. Forțele lor armate s-au retras în Ungaria, dar Adolf Hitler ordonă ocuparea Bucureștiului și instalarea unui nou guvern pro-nazist (Hitchins 1994, 500) (Erickson 2015, 363). În noaptea de 23 spre 24 august, Sănătescu se întâlnește cu doi comandanți germani cerându-le să se retragă. Unul din ei, generalul Alfred Gerstenberg, cere permisiunea să își retragă oamenii la Ploiești pentru a organiza evacuarea. La Ploiești însă nu continuă cu evacuarea (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995, 179), alăturându-se altor unități germane pentru a ataca Bucureștiul și a prelua controlul orașului de la români (Ceaușescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 44–45). În dimineața zilei de 24 august, un prim atac al germanilor asupra Bucureștiului este respins (Erickson 2015, 363). Câteva ore mai târziu, o ofensivă terestră condusă de generalul Gerstenberg are același rezultat, ca și alte atacuri din diverse direcții. Gerstenberg a încercat să obțină capitularea Bucureștiului supunându-l unui bombardament aerian intens, în jurul orei 11:00, cu 150 de avioane germane, distrugând parțial palatul regal, dar forțele

române rezistă (Nagy-Talavera 1970, 337). A fost apoi parașutat la București un comando Waffen-SS condus de Andreas Schmidt, un sas ardelean, ginerele lui Gottlob Berger, pentru a încerca să îl elibereze pe mareșalul Antonescu, dar și misiunea acestuia a eșuat, Schmidt și comandoul fiind capturați și predați sovieticilor (Sănătescu 2006). Hitler a încercat să preia puterea cu ajutorul liderului Gărzii de Fier, Horia Sima, închis în Germania în 1941, care a format un cabinet de marionete la Viena la sfârșitul lui decembrie 1943, dar nu a reușit să constituie o alternativă la regimul lui Mihai I (Ceașescu, Constantiniu, și Ionescu 1985, 92).

Între 24-26 august armata română a învins ultimele puncte de rezistență germană, cu ajutorul voluntarilor civili (Constantinescu-Iasi 1968, 49). Până la 28 august în București și împrejurimi nu mai existau trupe germane, iar până la 31 au fost izgonite toate trupele germane din țară. Forțele armate germane au încercat să stabilizeze frontul de-a lungul unei linii fortificate situate pe Carpații Orientali, Siret și Dunărea de Jos. Au avut loc apoi lupte grele, până la sfârșitul lunii august, în jurul Ploieștiului și a văii Prahovei. Aceste evenimente au accelerat declarația oficială de război a României împotriva Germaniei, care a fost oficializată în 26 august (Erickson 2015, 364). Armata germană a fost forțată să se retragă în dimineața zilei de 28 august (Hitchins 1994, 500), astfel încât forțele române reușesc să alunge trupele Axei până la începutul lunii septembrie.

Sovieticii au respins cererea lui Constantin Sănătescu de a limita ocuparea României de către Uniunea Sovietică la Moldova și Dobrogea, trupele sovietice intrând în București (Erickson 2015, 365) în zilele de 30-31 august, considerând în continuare România teritoriu inamic.

După declarația de la 23 august 1944 a regelui Mihai I, generalul Rodion Malinovski, comandantul Frontului 2 Ucrainean, a trimis la București un eșalon al Diviziei 1 Voluntari „Tudor Vladimirescu”, unitate înființată la 2 octombrie 1943 pe teritoriul U.R.S.S. din prizonieri de război români și care era menținută în rezerva Frontului 2 Ucrainean începând din luna mai 1944, considerați trădători în România, împreună cu Regimentul 703 Pușcași din Divizia 375 Infanterie condusă de generalul-maior Vasili Karpuhin. Deoarece militarii Diviziei 1 Voluntari „Tudor Vladimirescu” erau considerați în continuare trădători în România, mareșalul Rodion Malinovski solicitat în decembrie 1944 intervenția regelui Mihai I pentru considerarea lor ca egali în drepturi cu ostașii armatei române care au ajuns invalizi în război, și pentru văduvele și orfanii de război ai acestora. Generalul Nicolae Rădescu a aprobat la 5 ianuarie 1945 patru soluții temporare, care au

devenit permanente după includerea în armata română, în luna august 1945, a celor două divizii create de autoritățile de la Moscova. (Opriș 2020)

Stalin a amânat semnarea armistițiului până la 12 septembrie 1944, la Moscova. Prin întârzierea semnării armistițiului, sovieticii au intenționat să-și continue planul distructiv asupra României, anihilarea forța de luptă a României pe trei căi: 1) luarea de prizonieri, în total (peste 170.000 de soldați și ofițeri); 2) reducerea și epurarea instituțiilor poliției și de siguranță; 3) preluarea tuturor resurselor militare pentru „eliberarea de sub fascism” (Aparaschivei 2021). Armistițiul a fost semnat în condițiile practic dictate de Uniunea Sovietică de capitulare necondiționată, cu Uniunea Sovietică drept reprezentant al forțelor Aliate, urmare a negocierilor dintre URSS și Marea Britanie (Constantiniu 2011). Armistițiul prevedea în articolul 18 că „Se va înființa o Comisie Aliată de Control care se va ocupa, până la încheierea păcii, de reglementarea și controlul asupra executării prezentelor condiții sub conducerea și ordinele generale ale Aliților (sovietici). Înalțul Comandament, acționând în numele Puterilor Aliate”. (The Avalon Project 2016) Anexa la articolul 18 a precizat că „Guvernul României și organele lor trebuie să îndeplinească toate instrucțiunile Comisiei Aliate de Control care decurg din Acordul de armistițiu”. În conformitate cu articolul 14, au fost înființate două Tribunale Populare din România pentru a judeca suspecții criminali de război. În acord s-a stabilit ca România să plătească despăgubiri materiale către URSS în valoare de 300 milioane de dolari timp pe 6 ani, sub formă de bunuri. Cele 12 divizii de infanterie române și serviciile tehnice auxiliare urmau să acționeze sub conducerea generală a Înalțului Comandament Aliat Sovietic (The Avalon Project 2016).

În septembrie, forțele sovietice și române au intrat în Transilvania și au capturat orașele Brașov și Sibiu, îndreptându-se spre Cluj. Între 5 septembrie și 8 octombrie a avut loc Bătălia de la Turda între forțele române și ruse pe de o parte, și cele germane și maghiare de partea cealaltă, cu pierderi grele pentru ambele părți. Armata maghiară a pătruns ulterior în județul Arad, dar câteva batalioane de cadeți români au reușit să oprească înaintarea maghiară în bătălia de la Păuliș, maghiarii evacuând Aradul însuși pe 21 septembrie. Armata Română a luptat alături de Armata Roșie în Transilvania, Ungaria, Iugoslavia, Austria și Protectoratul Boemiei și Moraviei. În mai 1945, armata română a luat parte la ofensiva de la Praga. Din cei aproximativ 538.000 de soldați români care au luptat împotriva Axei în 1944–45, aproximativ 167.000 au fost uciși, răniți sau dispăruți (Axworthy, Scafeș, și Crăciunoiu 1995).

În timpul Conferinței „Tolstoi” de la Moscova din octombrie 1944, Winston Churchill a propus un acord liderului sovietic Joseph Stalin cu privire la modul de împărțire a Europei de Est în sfere de influență după război. Uniunii Sovietice i s-a oferit o cotă de influență de 90% în România (Lee 1998, 100). La 25 octombrie, sunt eliberate ultimele localități românești, Carei și Satu-Mare. România participă în continuare la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, luând parte la asediul Budapestei și în luptele din Munții Tatra. Punctele cel mai occidentale eliberate de armata română au fost orașele Chotěboř și Humpolec, la 90 km est de Praga, în ziua de 4 mai 1945 (Pascu 1983).

La presiunile URSS, guvernul Sănătescu este dizolvat și înlocuit cu guvernul Rădescu (decembrie 1944 - martie 1945) Uniunea Sovietică a acționat în continuare în România ca într-un stat înfrânt. Reprezentatul URSS în România, Andrei Vyshinsky, a intervenit direct în treburile țării până la organizarea unei noi lovitură de stat la 6 martie 1945, când se impune un guvern, comunist, care la 30 decembrie 1947 a proclamat Republica Populară Română. Comunicatele publicate după Conferințele de la Yalta (februarie 1945) și Potsdam (iulie-august 1945), ale conducătorilor U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, nu au făcut decât să dea un aspect de corectitudine înțelegerilor dintre aceste puteri și Uniunea Sovietică (Băjenaru 2016).

În cadrul discuțiilor preliminare Tratatului de pace de la Paris, România a solicitat retrocedarea Basarabiei și Bucovinei, inclusiv prin documentul intitulat *Principala revendicare a României: Basarabia și Bucovina de Nord* prezentat de fostul ministru român la Moscova, Nicolae Dianu. Proiectul Tratatului de pace cu România a fost publicat la Moscova, Washington, Londra, Paris, la 31 iunie 1946. În Partea I (Frontiere), se stabileau frontierele existente la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungară unde era restabilită frontiera de la 1 ianuarie 1938: „Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 și cu Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945” (Dobrinescu și Constantin 1995). Delegația României, condusă de Gh. Tătărescu, a avut ca observații doar „ușoare erori în executarea traseului cartografic al frontierelor” la „Harta României” ca anexă la Tratat tipărită la Moscova. V. M. Molotov, care a supus articolul la vot a declarat: „Articolul 1. Vom trece la votarea articolului 1. Nimeni nu cere cuvântul. Articolul 1 este adoptat.” (Buzatu 1995, 63) (Agrigoroaiei 2015)

La 10 februarie 1947 are loc ceremonia semnării Tratatului de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și România reprezentată de Gheorghe Tătărescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec, și Dumitru Dămăceanu. Pe 23 august 1947, Adunarea Deputaților a adoptat în unanimitate legea

privind ratificarea Tratatului de pace, care a fost promulgată cu data de 15 septembrie 1947 (Agrigoroaiei 2015). Conform Tratatului de la Paris din 1947 (United Nations 1950), Aliații nu au recunoscut România ca națiune co-beligerantă, considerând-o „aliat al Germaniei hitleriste” și trebuind să plătească 300 de milioane de dolari Uniunii Sovietice drept reparații de război. Granița cu URSS și Bulgaria a fost fixată în statul său în ianuarie 1941. Dar faptul că guvernul fascist maghiar al lui Ferenc Szálasi a rămas fidel Axei până la final va ajuta România să recupereze Transilvania de Nord prin tratatul de pace de la Paris din 1947, prin comisia internațională condusă de geograful francez Emmanuel de Martonne urmare a recunoașterii că România ”a acționat în interesul tuturor Națiunilor Unite” după data de 23 august 1944. (United Nations 1950)

Materialul arhivistic adunat la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri (Cabinetele Civil și Militar) a fost sistematizat și, în mai 1945 a fost sechestrat de către URSS. Unele din aceste arhive au revenit la București după aproximativ 15 ani (Buzatu 2008). În perioada comunistă, istoriografia românească prezintă 23 august 1944 ca pe o revoluție proletară a țăranilor, muncitorilor români, și soldați sub conducerea luminată a Partidului Comunist Român răsturnând tirania fascistă și imperialistă a monarhiei burghezo-moșierească slujitoarea Germaniei lui Hitler. După Revoluția din decembrie 1989, istoricii și-au recâștigat libertatea de studiu și accesul la arhive (Constantiniu 2011).

Actul de la 23 august 1944 a fost în mare măsură trecut cu vederea în istoriografia occidentală, care prezintă intrarea sovieticilor în Balcani în august-septembrie 1944 ca o simplă consecință a celei de-a doua ofensive Iași-Chișinău conduse de generalii Rodion Malinovsky și Fiodor Tolboukhine. În acest mod este sunt prezentate evenimente în aproape toate manualele Klaus Schönherr afirmă că „...retragerea României din Axă a nu a fost percepută de către germani ca fiind un eveniment la fel de grav precum invazia anglo-americană din Franța, pierderea Italiei centrale sau înaintarea Armatei Roșii în regiunea baltică” (Schönherr 2009). Istorii vest-germani consideră că România nu a jucat un rol important nici ca aliat al Germaniei, nici ca inamic pe Frontul de Est. Memorialisticii germani din perioada respectivă, generalii Frießner și Fretter-Pico, considerau că dezastrul din 1943-1944 de pe flancul sudic al Frontului de Est a fost cauzat de ”lipsa de voință a Armatei Române și de „trădarea” politicianilor români.” (Friessner 1956) (Schönherr 2009)

Generalul german Johannes Frießner, comandant al Grupului de Armate Sud, considera actul de la 23 august (73) drept o trădare a românilor (Friessner 1956). Alan Brooke, șeful statului

major imperial britanic, declara că prin actul de la 23 august 1944 România a contribuit la eliberarea zonei Balcanilor scurtând războiul cu 6 luni și crușând astfel sute de mii de vieți.(Churchill 2013)

Bibliografie

- Agrigoroaiei, Ion. 2015. „De la pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) la tratatul de la Paris (10 februarie 1947): avatarurile unei frontiere”. 2015. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/37001.
- Albulescu, Vera, și Mihai Munteanu. 2004. „Virgil Madgearu, cazut sub armele legionarilor”. 2004. <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/virgil-madgearu-cazut-sub-arme-le-legionarilor-71799.html>.
- Aparaschivei, Sorin. 2021. „23 august 1944 - O afacere exclusiv militară”. 2021. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/23-august-1944-o-afacere-exclusiv-militara>.
- Axworthy, Mark, Cornel I. Scafeș, și Cristian Crăciunoiu. 1995. *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945*. Hailer Publishing.
- Baciu, Nicolas. 1990. *Agonia României: 1944-1948: dosarele secrete acuza*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Băjenaru, Carmen. 2016. „23 August 1944. Consecințele sale interne și externe – Hi-Story Lessons”. 2016. <https://hi-storylessons.eu/ro/events/23-august-1944-consecintele-sale-interne-si-externe/>.
- Boniface, Pascal. 2014. *Le grand livre de la géopolitique: Les relations internationales depuis 1945 - Défis, conflits, tendances, problématiques - L'essentiel pour savoir, comprendre et réfléchir*. Editions Eyrolles.
- Buzatu, Gheorghe. 1995. *România și războiul mondial din 1939-1945*. Centrul de istorie și civilizație europeană.
- . 1996. *România în arhivele Kremlinului*. Univers Enciclopedic.
- . 2008. *Pace și război (1940-1944): jurnalul mareșalului Ion Antonescu: comentarii, anexe, cronologie*. Casa Editorială Demiurg.
- Ceaușescu, Ilie, Florin Constantiniu, și Mihail E. Ionescu. 1985. *A Turning Point in World War II: 23 August 1944 in Romania*. East European Monographs.
- Churchill, Winston. 2013. *The Second World War*. Bloomsbury Academic.
- Ciobanu, Mircea. 1991. *Convorbiri cu Mihai I al României*. Humanitas.
- Cioflină, Dumitru. 1995. *Șefii Marelui Stat Major Român 1941-1945. Destine la răscruce*. București: Editura Militară.
- Constantinescu-Iasi, P. 1968. „L'insurrection d'Aout 1944”. *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale* 18 (70): 39–55. <https://www.jstor.org/stable/25730186>.
- Constantiniu, Florin. 1991. *Între Hitler și Stalin: România și pactul Ribbentrop--Molotov*. Danubius.
- . 2011. „O istorie sincera a poporului roman – editie revazuta si adaugita”. 2011. <https://www.universenciclopedic.ro/o-istorie-sincera-a-poporului-roman-editie-revazuta-si-adaugita>.
- Coposu, Corneliu. 1996. *Confesiuni: dialoguri cu Doina Alexandru*. Editura Anastasia.
- Curtifan, Tudor. 2019. „23 august 1944. România și «trădarea» celui care deja a trădat”. 2019. https://www.defenseromania.ro/23-august-1944-romania-i-tradarea-celui-care-deja-a-tradat_598530.html.
- Deletant, D. 2006. *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944*. Springer.
- Deletant, Dennis. 1999. *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*. C. Hurst & Co. Publishers.

- . 2016. *British Clandestine Activities in Romania during the Second World War*. Springer.
- Destremau, Christian. 2015. *Le Moyen-Orient pendant la Seconde Guerre mondiale*. Perrin.
- Djuvara, Neagu. 2012. „Misterul telegramei de la Stockholm”. 2012. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/neagu-djuvara-misterul-telegramei-de-la-stockholm>.
- Dobrinescu, Valeriu Florin, și Ion Constantin. 1995. *Basarabia în anii celui de al doilea război mondial: 1939-1947*. Institutul European.
- Drăgan, Iosif Constantin. 1989. *Antonescu: maresalul României și războaiele de întregire*. Venetia: Nagard.
- Dutu, Alesandru. 2009. „România nu avea, la 23 august 1944, altă soluție decât trecerea de partea Națiunilor Unite”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Dutu, Alesandru, și Maria Ignat. 2000. *1940. Drama României. Rapt și umilinta*.
- Duțu, Alesandru. 2016. „România în cadrul războiului de coaliție (1941-1945)”. *STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE* 4 (94): 218–23. <https://oaji.net/articles/2016/2055-1476523631.pdf>.
- Duțu, Alesandru, și Florica Dobre. 1997. *Drama generalilor Români: 1944-1964*. Editura Enciclopedică.
- Duțu, Alesandru, Mihai Retegan, și Marian Stefan. 1991. „România în al doilea război mondial”. *Magazin istoric*, nr. iunie.
- Eliade, Mircea. 2006. *Jurnalul portughez și alte scrieri*. Humanitas.
- Erickson, John. 2015. *The Road To Berlin*. Hachette UK.
- Europa Liberă. 2021. „23 August 1944 - Mărturia-document a Regelui Mihai”. *Europa Liberă România*, 2021, sec. Politică. <https://romania.europalibera.org/a/august-1944-mărturia-regelui-mihai/31420740.html>.
- Ferraro, Gianni. 2010. *Enciclopedia dello spionaggio nella Seconda Guerra mondiale*. S. Teti.
- Friessner, Hans. 1956. *Verratene Schlachten, die Trag??die der deutschen Wehrmacht in Rum??nien und Ungarn*. Hamburg: Holsten Verlag.
- Georgescu, Vlad. 1992. „Istoria romanilor”. Humanitas. 1992. <https://humanitas.ro/humanitas/carte/istoria-romanilor-0>.
- Gheorghe, Ion. 1996. *Un dictator nefericit, Maresalul Antonescu: calea Rom??niei spre Statul satelit*. Bucuresti: Editura Machiavelli.
- Giurescu, Constantin C, și Dinu C Giurescu. 1971. *Istoria Românilor: din cele mai vechi timpuri și până astăzi*. Bucuresti: Editura Albatros.
- Giurescu, Dinu C. 1999. *România în al doilea război mondial: 1939-1945*. All Educational.
- . 2009. „23 august 1944 a fost o schimbare de 180° dictată de o stringentă necesitate”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Historia. 2014. „23 August 1944 - Salvarea României sau trădare națională?” 2014. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/23-august-1944-salvarea-romaniei-sau-tradare-nationala>.
- Hitchins, Keith. 1994. „România. 1866–1947”. Humanitas. 1994. <https://humanitas.ro/humanitas/carte/rom%C3%A2nia-1866%E2%80%931947>.
- Ionnițu, Mircea. 1993. *Amintiri și reflecțiuni*. Editura Enciclopedică.

- ISPAIM. 2009. „Revista de Istorie Militară nr. 3-4/2009”. Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Lambriu, Steliu. 2017. „Rebeliunea legionară din 1941”. Radio Romania International. 2017. https://www.rri.ro/ro_ro/rebeliunea_legionara_din_1941-2558933.
- Lee, Arthur Stanley Gould. 1998. *Coroana contra secera și ciocanul: povestea regelui Mihai al României*. Humanitas.
- Mark, E. 1998. „Venona’s Source 19 and the ‘Trident’ Conference of May 1943: Diplomacy or Espionage?” <https://doi.org/10.1080/02684529808432474>.
- Matei, Dorin. 2009. „România a avut numai de beneficiat din actul de la 23 august, inclusiv în problema Transilvaniei”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Mitru, Alexandru. 1997. „Scoaterea României din război. 23 august 1944 între dorință și împlinire”. *BULETINUL CERCURILOR ȘTIINȚIFICE STUDENȚEȘTI ARHEOLOGIE-ISTORIE* 3: 173–76. <http://diam.uab.ro/index.php?s=8&p=74>.
- Nagy-Talavera, Nicholas M. 1970. *The Green Shirts and the Others: A History of Fascism in Hungary and Rumania*. Hoover Institution Press, Stanford University.
- Olteanu, Constantin, Comisia Română de Istorie Militară, și Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară (Romania). 1984. *Istoria militară a poporului român*. Vol. 6. București: Editura Militară.
- Opriș, Petre. 2020. „Controverse româno-sovietice privind importanța loviturii de stat din România de la 23 august 1944”, august.
- Otu, Petre. 2009. „Strict juridic, la 23 august 1944, a avut loc o schimbare de guvern”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- . 2021. „Planificarea strategică românească în perioada septembrie 1940 – iunie 1941”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202021.pdf>.
- Pascu, Ștefan. 1983. *Atlas pentru istoria României*. Editura Didactică și Pedagogică.
- Pelin, Mihai. 2005. *Diplomație de război: România-Italia 1939-1945*. Editura Elion.
- Porter, Ivor. 2005. *Michael of Romania: The King and the Country*. Sutton.
- Roll, David. 2013. *The Hopkins Touch: Harry Hopkins and the Forging of the Alliance to Defeat Hitler*. OUP USA.
- Sănătescu, Constantin. 2006. *Jurnalul generalului Sănătescu*. Humanitas.
- Schonherr, Klaus. 2009. „.....retragerea României din Axă a nu a fost percepută de către germani ca fiind un eveniment la fel de grav”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Scurtu, Ioan. 1984. „Pregătirea politică a actului istoric de la 23 August 1944”. *Carpica* XVI. <https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carpica/dl.asp?filename=16-carpica-XVI-1984.pdf>.
- . 2009. „.....un act necesar, dar insuficient pregătit, țara fiind lăsată la discreția Armatei Roșii”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- Scurtu, Ioan, Constantin Mocanu, și Doina Smârcea. 1995. *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*. Editura Didactică și Pedagogică.
- Tănase, Tiberiu. 2018. „Serviciul Special de Informații după 23 August 1944”. 2018. <https://www.art-emis.ro/istorie/serviciul-special-de-informatii-dup-23-august-1944>.

- The Avalon Project. 2016. „The Armistice Agreement with Rumania; September 12, 1944”. 29 august 2016. <https://web.archive.org/web/20160829123749/http://avalon.law.yale.edu/wwii/rumania.asp>.
- Trașcă, Ottmar. 2009. „Ieșirea României din alianța cu Germania a fost un act de salvare națională”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- . 2021. „Situația Armatei române în viziunea Misiunii Militare Germane în România în perioada premergătoare operațiunii «Barbarossa» (februarie-mai 1941)”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202021.pdf>.
- Troncotă, Cristian. 2009. „23 august 1944, o adaptare a strategiei românești la noua configurație politico-militară”. *Revista de istorie militară*, nr. 3–4. <https://ispaim.mapn.ro/app/webroot/fileslib/upload/files/RIM/rim%203-4%202009.pdf>.
- United Nations. 1950. „Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, Volume 49”. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2049/v49.pdf>.
- Văduva, Gheorghe. 2015. „Falia strategică Marea Neagră – Marea Baltică”. *Polis* Volum III (4(10)). <https://revistapolis.ro/falia-strategica-marea-neagra-marea-baltica/>.
- Văratîc, Vitalie. 2000. *Preliminarii ale raptului Basarabiei și Nordului Bucovinei: 1938-1940 : volum de documente din fostele arhive secrete române*. Libra.
- Vianu, Alexandru. 1976. *Relatii internationale în acte si documente 2. 1939-1945. - 1976. - 301 S. 2. 1939-1945. - 1976. - 301 S.* București: Ed. Didactica si Pedagogica.
- WorldWar2.ro. 2022. „WorldWar2.ro - Military operations”. 2022. <http://www.worldwar2.ro/operatii/>.
- Бугай, Николай Фёдорович. 1999. *Депортация жителей Украины, Белоруссии и Молдовы*. Essen: Dittmar Dahlmann Gerhard Hirschfeld.